

KOVÁCS ISTVÁN

A szűkebb pátriából összeálló térség

KISS GY. CSABA: NÁLUNK ÉS SZOMSZÉD NEMZETEKÉNÉL

Húsz éve lehet annak, hogy Kiss Gy. Csaba első könyvének kiadására készült. Összeállított, és – Kósa László, Nagy József Zsigmond, Borsi-Kálmán Béla, Spiró György, Kolozsi Béla társaságában – megvitatott kötete a Magvető Kiadó *Gyorsuló Idő* sorozatában látott volna napvilágot. Természetesen a szerző által akkor még Kelet-Közép-Európának nevezett térség irodalmi kapcsolatairól és párhuzamairól szólt volna.

Azzal a végül is elutasított kötettel egy időben látott napvilágot Vladimir Mináč *Parázsfűvés* című történeti esszéjéről írott recenziója, amely a *Nálunk és szomszéd nemzeteknél* tanulmányai között is olvasható. Kiss Gy. Csaba nevét az az 1970-es évek elején született kritikus könyvismertetés tette ismertté azáltal, hogy a Népszabadság ügyeletes Kelet-Európa-„szakértője” reflexszerűen ledorongolta az *Élet és Irodalomban*.

A kiadó húsz évvel ezelőtti hirtelen elzárkózásának oka ideológiai jellegű lehetett. Mindazon veszélyek – nacionalizmus, xenofóbia, a kisebbségi kérdés erőszakos betelepítéssel, iskolamegszűntetéssel, -egyesítéssel, asszimilációval történő megoldása, a szomszéd népek lenézése – hivatalos vélekedés szerint – a szocializmus építésének adott szintjén átmeneti tünetek voltak, amelyek a rendszer kiteljesedésével majd természet-szerűen megszűnnek. És különben is azok a negatív jegyek – történetileg – elsősorban a magyarokat jellemezték.

Öszintén csodálkoztam azon, hogy az elutasítás mennyire nem szegi kedvét Kiss Gy. Csabának. Mi több, annál nagyobb energiával veti bele magát a térség tengerikégyóként előtekeredő, megoldásra váró kérdésköreinek örvényeibe. A lengyel és a szlovák után ekkor látott neki a horvát nyelv tanulásának.

A rendszerváltozás után azon kevesek közé tartozott, akiknek volt mit előhúzni az íróasztalfiókjukból. A *Nálunk és szomszéd nemzeteknél* című tanulmány- és esszégyűjteménye a harmadik könyve, amely bő egy éven belül napvilágot látott. A három nagyobb részre osztott kötet – *I. Közép-európai írók – Közép-Európáról*; *II. Művek és arcélek; Kapcsolatok és párhuzamok* – írásai megfelelő szerkesztéssel a korábbi könyveibe – *Magyarország itt marad, Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek* – is helyet kaphattak volna, bizonyítva, hogy szervesen épülő életműről van szó.

Az utóbbi kötetbe bevalogatott írások azonban jól körülrajzolnak egy olyan kérdéskört, amelyre Kiss Gy. Csaba korábbi köteteiben szórtabb fénypászma esett. Ez a régió, a regionalizmus, a szűkebb pátria, a szülőföld fogalma – amely nemegyszer egybeesik a történeti tájjal –, megléte, lényege, újraértelmezése az irodalom felől. Vagyis, hogy mit látunk az irodalom tükrében térségünkben. Ez – szemben a nemzetállam és az államnemzet mindent legázoló ormóttan Gólemével – a kevert lakosságú Közép-Európa különböző övezetei elől eltávolíthatja a válság jelzőt.

Ami Németh László és a transzilvanizmus megannyi ideológusa magyar nyelvterületen, az a lengyelen a század két nagy írója, gondolkodója, Czesław Miłosz és Stanisław Vincenz. Ők azok, akik legmeghatározóbban foglalkoztak a régióvá tágítható szülőföldhöz kötődés felszabadító, nemzetekfölöttien meghatározó, gazdagító élményé-

vel. Nem véletlenül. A magát ma is tüntetően litvánainak tartó Miłosz Vilnában nőtt fel. Abban a városban eszmélkedett, talált önmagára, amelynek ugyanazon utcájába jártak imádkozni katolikusok és protestánsok, pravoszlávok és zsidók, görögkatolikusok és mohamedán tatárok. Ki-ki a maga istenének egymás szomszédságában sorakozó házában.

Vilna ekkor, a két háború között, Közép-Litvániával együtt Lengyelországhoz tartozott. De – mint Kiss Gy. Csaba írja – „Miłosz Litvániája [...] nem egy államhatárral elkülönített terület, nem is egy nyelv vagy kultúra hazája, hanem a természet, a táj, a történelmi örökség, a mentalitás, a kulturális együttélés, a sokszínűség és a tolerancia hagyománya. Szellemi értékek, sajátos minőség hazája. Amely az európai értékeket őrzi, s képes megújításukra. A lengyel költő tudatos litvániai, vállalja a különbségeket a belső-lengyelországiaktól. Többször említi, hogy a tulajdonképpeni Lengyelországba először csak iskoláinak elvégzése után került hosszabb időre.”

Mennyire jellemző egyébként, hogy Czesław Miłosz a magyar-lengyel barátságot is a meglévő közép-európaiság bizonyítékának tartja.

A Miłosz kapcsán elmondottak jellemzők Stanisław Vincenzre is, aki a hajdani Kelet-Galícia kárpáti huculjai között eszmélkedett és élte le szellemileg legmeghatározóbb éveit, mielőtt a II. világháború kirobbanásakor hazájának német-szovjet megszállása Magyarországra nem úzte.

Kiss Gy. Csaba kitér arra is, hogy Vincenz milyen páratlan beleérzéssel fedezi fel magának Magyarországot, a magyar kultúrát és társadalmat. Aligha akadt még lengyel – de külföldi is, aki oly alapos, hozzáértően elemző írásokat készített volna a magyarság kulcsfontosságú kérdéseiről, mint Vincenz. Talán Marian Zdziechowski, a vilnai Báthory Egyetem kiváló professzora említhető e tekintetben vele egy sorban. Ő 1933-ban *Magyarország és Magyarország körül* című kötetében adta ki a magyar kultúráról és történelemről írott tanulmányait. Vincenzhez hasonlóan Zdziechowskit is Kiss Gy. Csaba emelte a magyar köztudatba. Méltán. Éppen ezért szívesen olvastunk volna önálló esszét róla legújabb tanulmánykötetében. Már csak azért is, mert Zdziechowski is a közép-európai föderalizmus híve volt.

Stanisław Vincenznek a harmincas években született *A havasi legelőn* című legjelentősebb művét „a Kárpátok Kalevalájaként, a Huculföld eposzaként és a régi pásztorvilág sagájaként szokták emlegetni. A lengyel Vincenz éppen a szülőföldi kötődés felelőssége belső parancsára írt a huculokról szociografikus regényeposzt. Azokban az években, amikor a többségi lengyelek és az ukrán kisebbség kapcsolata végzetesen megromlott. A lengyel festészetben Kazimierz Sichulski a Huculföld Vincenz-színvonalú szerelmese.

„A szülőföld mítosza Stanisław Vincenznél nem ahhoz a hagyományhoz kapcsolódik, amely a nemzeti romantikából sarjad és időfölköttivé stilizálja az ősi talajba gyökerező parasztot, aki ideáltípusa lesz a megvalósítandó nemzeti közösségnek, mivel ő a sajátosságok eredeti (romlatlan) formájának megtestesítője – fűzi hozzá ennek kapcsán Kiss Gy. Csaba. – Ez a kárpáti táj eleve több nyelvet beszélő népek közös hazája, ahol számos közelebbi és távolabbi vidék hatása érvényesült, így a közösségi identitásnak nem lehet alapja a kizárólagosság. Így a sokféleség, a különbözőzés, a másságok kölcsönös tisztelete volt alapvető érték.”

A szülőföld, a szülőföldi táj, a régió, a szülőföldi Európa meghitt otthona lehet a különféle nyelvű, kultúrájú, vallású etnikumoknak. S hogy ennek hirdetése nem bizonyult hiábavalónak, azt napjaink ezzel kapcsolatos törekvései igazolják. Az, hogy

a helyi, regionális kulturális, gazdasági érdekek képviselői is felismerték – viszonylag gyorsan –, hogy a szülőföldi tájak országhatárokon átnyúló régiót alkothatnak – közös akarattal. Példá rá a Kárpátok–Tisza Eurorégió, amelynek tengelyében éppen Vincenz Huculföldje áll, sáttortetőként beborítva a Kárpátok két oldalát. Hozzátartozik Lengyelország délkeleti csücske, amelyet hajdan lemákok és bojkók laktak, Kelet-Szlovákia, valamint Románia máramarosi, szatmári szeglete, és aktív kezdeményezőként, Északkelet-Magyarország. A politikamentes közös gazdasági, infrastrukturális érdek egymás tiszteletére és megismerésére, a nacionalista központosító diktátumok elutasítására készíthet.

Nem véletlenül állnak Kiss Gy. Csaba érdeklődésének homlokterében azok a közép-európai írók, akik a homogenizáló nemzetállam érzelmileg mégoly csábító modelljét elutasítva tüntetően az etnikai, kulturális, vallási sokszínűség hívei – a cseh Hrabal-tól kezdve a Lengyel Zbigniew Herberten, Németh Lászlón, a horvát Miroslav Krležán át a szlovák Emil Boleslav Lukáčig. Az utóbbi kapcsán nem csupán gazdag életműve, hanem a személyéhez fűződő barátság is vallomásra készíti Kiss Gy. Csabát: „A régi Felföld fia volt. S nem abban az értelemben, hogy az 1918-as államfordulat előtt született. Arra a régi Felföldre gondolok, melyet egyformán vállaltak a szlovákok és magyarok, sőt a németek is, mely értetlenül szemlélte a nyelvi kizárólagosságot, bármelyik irányból jött is.”

A családregegyben is a bonyolult nemzedéki keresztmetszeteken belül a kulturális, nyelvi határok kirajzolódását és elmosódását, e bonyolult pszichológiai, politikai, társadalmi folyamat okainak tudatosítását érzi – megközelítése szempontjából – izgalmasnak, tanulságosnak a szerző. A szülőföldi Európát is ilyen családok lakják – metaforikus értelemben.

Az előttünk álló célokat, feladatokat, évtizedekre szóló munkát tudatosítandó idézzük Kiss Gy. Csaba nyomán Stanisław Vincenzet: „Ha a közép-európai térség nem egyesíti részeit valamiféle szellemi és kulturális föderációban (mert ma egyáltalán nem beszélünk politikai kérdésekről) szükségképpen mindegyik rész idővel valamelyik nagyobb térség mellékes területévé válik. A közeledés esetén viszont mindegyik rész megőrizheti saját fiziognómiáját, és jelentősen megerősödhet azzal, hogy más irányba is végez ingamozgást, mint eddig. [...] És bármi történjék kis, nem hisszük, hogy minden változás, minden meglepő látszat ellenére, hitványvá lenne az a nemzet, amelyik akár kockázatot vállalva és nagy áldozatokkal – őszintén vállalja és valóra váltja ezt a hagyományt, és tudatosítja ezeket a feladatokat.” (*Jelenkor Kiadó, 1994.*)